

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ
KATEDRA SOCIOLOGIE

Integrace Japonců na trhu práce a v ostatních oblastech života v České republice

Vypracoval: Pavel Šindlář
UČO: 103249
Obor: Sociologie – doktorské studium [sem 2, roč 1]

Hlavní školitel: prof. PhDr. Ivo Možný, CSc.

Brno červenec 2012

Na počátku devadesátých let byli Japonci v českém prostředí poměrně velkou neznámou. Tato situace se však začala velmi rychle měnit a značný rozvoj zaznamenaly zejména ekonomické vztahy. Rapidně se zvýšil zejména podíl japonských investic a Japonsko se postupně stalo pro Českou republiku důležitým obchodním partnerem. V současné době více než 260 japonských firem zaměstnává v České republice přes 45 tisíc zaměstnanců a současně je Japonsko na nejvyšších příčkách v přílivu investic. Česká republika má pro přicházející Japonce velkou perspektivu a je rovněž pravděpodobné, že imigrační příliv z Japonska bude pokračovat. Tento trend bude ovlivňován zejména vývojem japonských investic a tempem, jakým budou otevírány nové pobočky Japonských společností v České republice. Za těchto okolností je na místě klást si otázku, do jaké míry je japonská kultura odlišná od té české, zda jsou Japonci schopni a ochotni se integrovat do české společnosti či zdali je například otázka integrace v případě transnacionálního pole managerů velkých korporací vůbec na místě.

Téma práce jsem si zvolil z osobních důvodů a zájmu o Japonsko, kde jsem měl možnost v rámci svého studia působit. Po návratu do České republiky jsem potkával řadu Japonců, kteří mi vykládali o své životní situaci v ČR. Popisovali podmínky, které pro ně vytváří česká společnost, zejména však problémy a bariéry se kterými se potýkají a které musí každodenně překonávat. Vzhledem k tomu, že v českém akademickém prostředí doposud nebyla provedena důkladnější analýza sociální integrace Japonců,¹ rozhodl jsem se v rámci výzkumu zjistit komplexní charakteristiky integrace tak, jak o nich vypovídají sami japonští přistěhovalci dlouhodobě žijící na území ČR. Právě těm bude věnována pozornost v této dizertační práci. Snahou bude zachytit zkušenosti, osobní prožitky, postoje, chování a očekávání, které ovlivňují jejich situaci na trhu práce a v ostatních oblastech života v České republice.

¹ Světlou výjimkou je například bakalářská práce Barbory Postránecké *Integrace Japonců do západní společnosti na příkladě České republiky* [Postránecká 2007].

Česká republika prošla v posledních dekádách v oblasti migrace nezanedbatelným vývojem. Období těsně po pádu tzv. „železné opony“ v roce 1989 se vyznačovalo emigrací „ven“ z republiky a naše země byla především zemí zdrojovou. Následně, během první poloviny devadesátých let, se přeměnila na tranzitní zemi, kudy procházely vlny migrantů směrem do dalších, především západoevropských zemí. V posledních letech se Česká republika stala pro řadu cizinců zemí cílovou, tedy prostředím, ve kterém chtějí žít a působit. Zejména v posledních letech se projevila intenzivní dynamika růstu přistěhovalců, kdy výraznou roli sehrál ekonomický vývoj v ČR a jeho dopady na pracovní trh.² Novodobá historie České republiky jako migračně cílové země je však relativně krátká a i přes intenzivní nárůst cizinců v ČR (zejména před nástupem celosvětové hospodářské krize) je **celkový podíl cizinců na české populaci méně než 4 %**.³ V porovnání se západoevropskými zeměmi je tento podíl stále nízký.

LEGISLATIVA

Legislativně se pobyt cizinců v ČR řídí zákonem č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, a zčásti také zákonem č. 325/1999 Sb., o azylu, ve znění pozdějších úprav. Za cizince se podle zákona považuje osoba, která nemá české státní občanství. Vstup a pobyt na území České republiky je v kompetenci Policie ČR, Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva zahraničních věcí ČR. Obecně smí cizinci na území ČR legálně pobývat na přechodný nebo trvalý pobyt. V současné době lze můžeme jednoduše rozlišit čtyři kategorie cizinců v ČR⁴:

- Občané Evropské unie / Evropského hospodářského prostoru⁵ a Švýcarska a jejich rodinní příslušníci.
- Občané tzv. „třetích zemí“ (cizinci mimo občanů EU a výše zmíněných zemí), kteří zde pobývají krátkodobě, s vízem nebo některým z povolení k pobytu.
- Cizinci se statutem mezinárodní ochrany (azylem).
- Registrovaní žadatelé o azyl.

² V roce 1990 představovali cizinci v České republice pouze 0,3% populace tehdejšího Československa, v roce 2008 tento podíl dosáhl v ČR 3,9% [Drbohlav 2010: 31]

³ Vlastní výpočet. Data za rok 2011. Zdroj dat ČSÚ [2012]

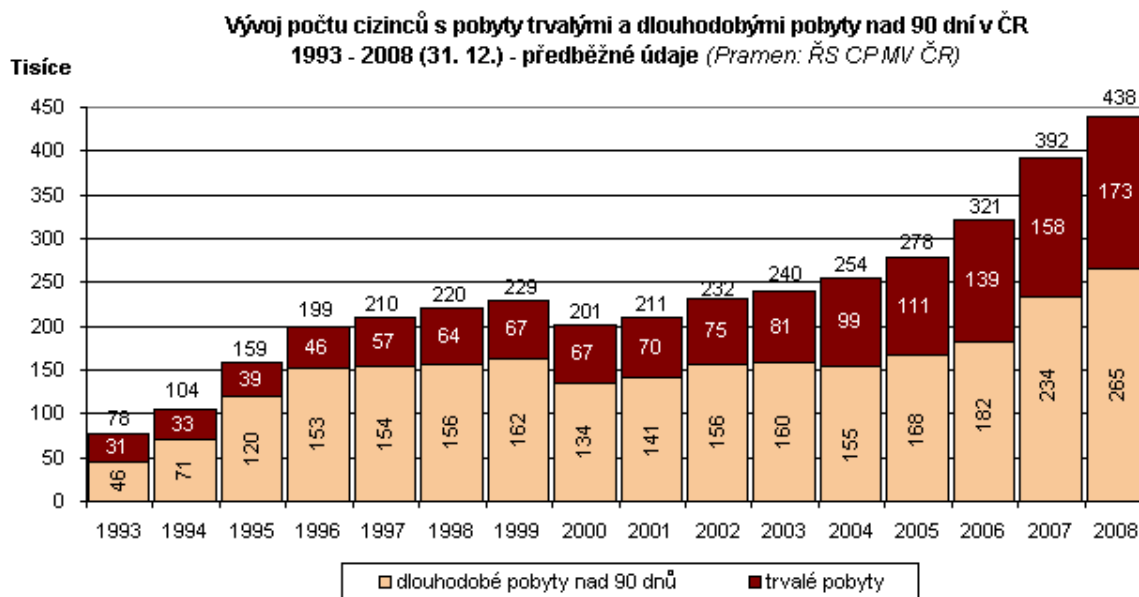
⁴ [Drbohlav 2010: 32-33]

⁵ 27 členských zemí EU + Lichtenštejnska, Norsko a Island

IMIGRACE DO ČR

V éře před rokem 1989 byla imigrace do Československa z velké části centrálně řízená a podíl cizinců na celkové populaci nízký. V letech 1985–1989 se počet cizinců pohyboval pouze v rozmezí 35–37 tisíc [ČSÚ 2009]. Od pádu tzv. „železné opony“ v roce 1989 se však situace výrazně změnila. Cizinci se stali běžnou součástí velkých, ale i menších měst České republiky a jejich počet na území trvale narůstal. Zvyšující se zájem o Českou republiku potvrzují statistiky, které donedávna poukazyvaly na zvyšující se podíl cizinců, zejména pak po vstupu České republiky do EU. Podle dat Ministerstva vnitra pobývalo na území ČR po rozdělení Československa v roce 1993 necelých 80 000 cizinců s různými formami pobytu. O deset let později, na konci roku 2003, se počet cizinců s různým typem povolení k pobytu ztrojnásobil a překročil hranici 240 tisíc.

GRAF 1: Vývoj počtu cizinců s trvalými a dlouhodobými pobyty v ČR (1993-2008)

První velká migrační vlna proběhla v první polovině devadesátých let, kdy se počet přistěhovaných cizinců během let 1993-1995 zdvojnásobil. Po vstupu České republiky do Evropské unie v květnu 2004 můžeme z grafu zaznamenat další imigrační nárůst, kde byly přírůstky cizinců v absolutních číslech ještě výraznější. Výrazně narůstal také podíl osob s trvalým pobytem⁶. Celkový počet cizinců dosáhl svého vrcholu v květnu 2009, kdy

⁶ Celkově lze z dostupných dat usuzovat, že původně krátkodobí migranti v ČR zůstávají a přecházejí z různého typu přechodného pobytu na pobyt trvalý. Na konci roku 2010 bylo evidováno 190 tisíc cizinců s trvalým pobytem (tj. necelých 45% z celkového počtu cizinců. Data za rok 2010. Zdroj dat ČSÚ [2011])

dosahoval necelých 445 tisíc. Od té doby můžeme sledovat pozvolný pokles na 425 tisíc v roce 2010 až na **současných 406 tisíc** [ČSÚ 2011].⁷ Tento pokles byl zapříčiněn celosvětovou ekonomickou krizí, která na konci roku 2008 začala ovlivňovat ekonomický vývoj a situaci na trhu práce v ČR a projevila se i v oblasti imigrační.

Většina migrantů přichází do České republiky z Evropy (77 %), přičemž ze zemí EU je to 33 % a ze zemí mimo EU 44 % [Rákoczyová 2009: 17]. Z mimoevropských zemí pochází většina cizinců z Asie (20 %), ostatní z Ameriky (2 %) a Afriky (1 %). Dle údajů z konce roku 2011 [ČSÚ 2011] jsou nejvýznamnější zdrojové země migrujících do ČR Ukrajina (106 tisíc), Slovensko (81 tisíc) a Vietnam (56 tisíc),⁸ následují Rusko (27 tisíc), Polsko (19 tisíc) a Německo (necelých 16 tisíc).

CÍLOVÉ DESTINACE V ČR

Charakteristickým rysem mezinárodní migrace je koncentrace cizinců ve velkých městech [Uherka 2003; Drbohlav 2005; Rákoczyová 2009]. Dle Uherky je pro migraci do České republiky typické zejména stěhování do hlavního města Prahy, ve kterém dlouhodobě žije asi třetina celkového počtu cizinců (136 tisíc) a kde také dosahují nejvyššího podílu na počtu obyvatel (téměř 11 %). Vysoký počet cizinců vykazuje také Brno, kde podíl cizinců přesahuje 5 %. V posledních letech se cizinci koncentrují i v dalších městech jako je Plzeň, Pardubice nebo Mladá Boleslav.

STATISTIKY DLE POHLAVÍ

V populaci cizinců pobývajících v České republice obecně převažují muži (kolem 60%). Podíl žen v jednotlivých skupinách cizinců se nicméně liší. Méně žen je mezi cizinci, kteří nemají trvalý pobyt, a rovněž mezi cizinci, kteří jsou označováni jako dočasná pracovní síla (manuální, nekvalifikovaná nebo naopak vysoce kvalifikovaná). Ženy cizinky obecně častěji než muži přicházejí za účelem sloučení rodiny [Leontiyeva 2009: 13].

⁷ Zdroj dat ČSÚ. Poslední dostupné údaje k 30.11.2011
[http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/84003FF6B6/\\$File/c01t01.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/84003FF6B6/$File/c01t01.pdf).

⁸ Z celkového počtu cizinců v ČR na konci roku 2011 představují cizinci z Ukrajiny, Slovenska a Vietnamu tři pětiny přistěhovalců.

VĚKOVÁ STRUKTURA

Zajímavým údajem týkající se pobytu cizinců je jejich věková struktura, která se výrazně liší od věkové struktury obyvatel ČR. Dle věkového složení obyvatel v roce 2008⁹ byl věkový průměr české populace těsně nad hranicí 40 let. Podle oficiálních údajů ke konci roku 2008 se více než polovina registrovaných cizinců nacházela ve věkovém rozmezí 20 – 39 let [Leontiyeva 2009:12]. Celorepubliková data ukazují, že populace cizinců pobývajících na území ČR se vyznačuje specifickým věkovým rozložením, pro které je charakteristický vysoký podíl osob v produktivním věku¹⁰, což odpovídá vysokému podílu pracovní migrace. Děti a senioři v současné době představují méně početné skupiny přistěhovalců.¹¹

ZAMĚSTNANOST CIZINCŮ

Pro přichozí cizince je charakteristická vysoká míra ekonomické aktivity. V poslední dekádě se počet zahraničních zaměstnanců rapidně zvyšoval a tvořil významnou část pracovní síly na domácím trhu práce. **Celková zaměstnanost** cizinců k 31. 12. 2010 činila **306 350 osob**, což znamená, že tři čtvrtiny všech cizinců přichází za prací nebo za účelem ekonomické aktivity. Podíl migrantů na pracovní síle v ČR v roce 2008 dosáhl 6,4% [Horáková 2008]. V některých regionech byl tento podíl dokonce i vyšší. V Praze se cizinci podíleli na celkové zaměstnanosti 15,2%, v Brně – 11,4%, v Mladé Boleslavi – 17.1% a v Plzni – 16.3%.¹² Cizinci v postavení zaměstnanců (a dále společníci obchodních společností, členové družstev či členové statutárních orgánů obchodních společností a družstev) tvoří 70,3 %. Zbýlých 29,7 % cizinců mělo platné živnostenské oprávnění. Nejvýznamnější složkou jsou občané evropských zemí.

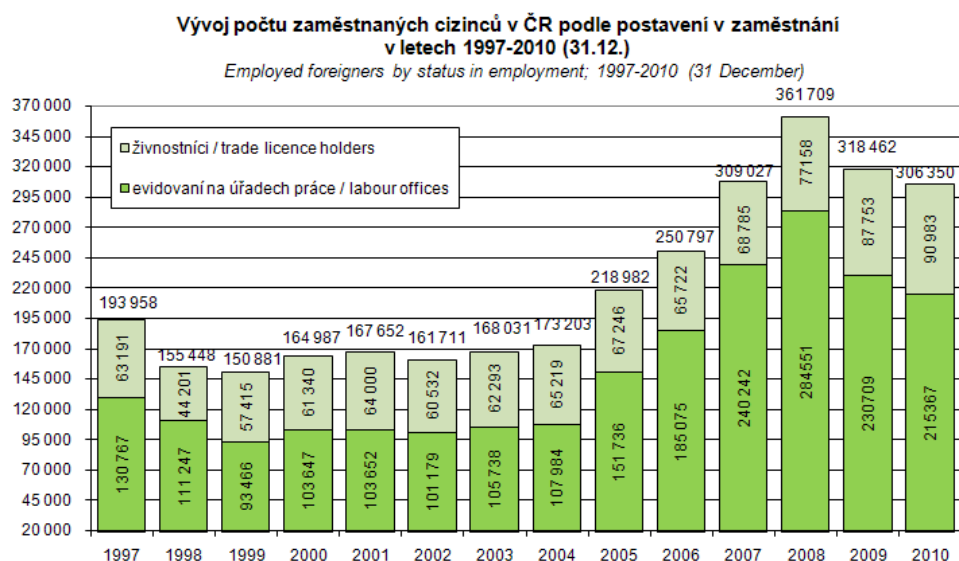
⁹ [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/99002A41C9/\\$File/400309001.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/99002A41C9/$File/400309001.pdf)

¹⁰ [MVCR 2011 www.mvcr.cz/soubor/uv-09022011-pdf.aspx ad.].

¹¹ Vyznačují se však převahou osob s trvalým pobytem.

¹² Horáková, M. 2008. *Dlouhodobé trendy ve vývoji pracovních migrací v České republice*. Praha: VÚPSV, v.v.i.

GRAF 2: Vývoj počtu zaměstnaných cizinců v ČR podle postavení v zaměstnání

Z přiloženého grafu vidíme zřetelný nárůst od roku 2004, který byl spojen s ekonomickým růstem a zvýšenou poptávkou po práci. Od roku 2008 naopak můžeme sledovat celkový pokles zaměstnaných cizinců, který byl zapříčiněn celosvětovou hospodářskou krizí a vládními opatřeními k omezení dopadů hospodářské krize na situaci v oblasti migrace.¹³ Důsledky hospodářské recese se začaly promítat do zaměstnanosti cizinců až v průběhu roku 2009. Jak vidíme z grafu, celková zaměstnanost cizinců klesla na hodnotu 318 462. Snížil se ale významně počet cizinců evidovaných na úřadech práce v meziročním srovnání z 284 551 na 230 709, zatímco počet cizinců s živnostenským oprávněním se zvýšil ze 77 158 na 87 753.

Hospodářská krize a vládní opatření se dotkly zejména cizinců ze třetích zemí v postavení zaměstnanců, jejichž počet se v důsledku hospodářské krize a následných opatření výrazně snížil, ačkoliv do té doby narůstal poměrně rapidním tempem.¹⁴ Výše popsaný trend pokračoval i v roce 2010, kdy opět došlo k navýšení podílu cizinců s živnostenským oprávněním na celkové zaměstnanosti cizinců. Novela cizineckého zákona platná od 1. ledna 2011 pak přinesla další zpřísnění zaměstnávání cizinců a zpřísnění podmínek pro cizince s povolením k pobytu za účelem podnikání a účasti v právnické osobě¹⁵.

¹³ Jednalo se zejména o omezení příchodu nových zahraničních pracovníků. Pokles v počtu cizinců se týkal zejména občanů Evropské unie, u občanů třetích zemí pak byl v roce 2009 zaznamenán nárůst výrazně nižší než v předchozích letech. Viz „Zpráva o realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2009“ [MV ČR 2010].

¹⁴ Na konci roku 2009 bylo evidováno celkem 91 394 cizinců ze třetích zemí, kteří v České republice působili jako zaměstnanci. Ve srovnání s rokem 2008 se jejich počet v důsledku hospodářské krize snížil o **22,3%**.

¹⁵ Novela má mimo jiné zavést tzv. „modrou kartu“, která by cizince opravňovala k dlouhodobému pobytu i k výkonu zaměstnání vyžadujícího vysokou kvalifikaci. Zároveň zavádí opatření, kdy změnit účel pobytu na podnikání bude například možné až po 2 letech pobytu v ČR. Viz.

<http://www.mvcr.cz/docDetail.aspx?docid=21558937&doctype=ART&chnum=3>

Věkové složení obyvatelstva je výsledkem dlouhodobého působení tří faktorů: porodnosti, úmrtnosti a migrace. Nepravidelnosti jsou nebo mohou být způsobené významnými ekonomicko-politickými událostmi, k nimž došlo v průběhu minulého století a které se promítají do struktury skladby obyvatelstva České republiky.

Migrace cizinců od devadesátých let ovlivňuje populační vývoj. Přestože imigrace nestačí vyrovnat pokles obyvatelstva způsobený nízkou úmrtností a porodností, tento úbytek obyvatel zpomaluje. Od vzniku samostatné České republiky klesl počet obyvatel o více než 100 tisíc. V některých obdobích bylo možné zaznamenat mírný vzestup obyvatel,¹⁶ ale obecně v České republice přirozený úbytek obyvatel pokračuje. Podíl žen a mužů zůstává v průběhu let zhruba stejný (tj. 51 % žen a 49 % mužů), ale mění se věková skladba populace. V devadesátých letech byla tato struktura příznivá, protože bylo dost ekonomicky aktivních lidí v produktivním věku (15–64 let) a jejich počet narůstal. V období 1991–2002 ale klesl podíl dětí (0–14 let) v obyvatelstvu z 21 % na 16 % a od roku 1996 převažuje počet osob nad 60 let nad počtem dětí do 15 let [ČSÚ 2003b]. Tento trend změny struktury směrem ke stárnutí populace bude pokračovat a poroste počet lidí v post-produktivním věku. Projekce vývoje obyvatelstva počítá s poklesem populace, který by mohl v roce 2030 dosahovat v průměru kolem 20 tisíc obyvatel ročně [Pavlík, Kučera 2002: 91]. Vzhledem k tomu, že přirozený úbytek obyvatel bude v následujících letech pokračovat (ačkoliv se v závislosti na vládních opatřeních a právě migračních politikách může významně lišit), početní růst obyvatel a změna věkové struktury do budoucna bude pravděpodobně možná pouze za předpokladu pozitivního migračního salda.

¹⁶ Například v roce 2003 byl zaznamenán mírný vzestup obyvatel (8,1 tisíc), který byl způsoben vyšší mírou imigrace [Horáková 2004].

Vzhledem k výše popsané populační krizi musí Česká republika řešit, jakým způsobem by měla nastavit svou imigrační politiku, jejíž ideální nastavení povede jak k demografické vyváženosti, tak následně i ke kulturnímu, sociálnímu a ekonomickému obohacení naší společnosti. V období posledních několika let jsme zaznamenali v oblasti imigrace a integrace cizinců významné změny jak s ohledem na charakter a složení imigrace, tak s ohledem na integrační potřeby cizinců a priority integrační politiky. Úvahy o tom, jak imigrační politiku nastavit do budoucna jsou ovlivňovány „neopomenutelnými tlaky“ související s danou „imigrační realitou“ [Rabušic 2005]. Dle Rabušice těmito tlaky jsou zejména:

1. **Anti-imigrační klima v Evropě**, kdy mnohé země, které mají nezanedbatelný podíl zahraničního obyvatelstva a bohaté zkušenosti s imigrací zpřísňují imigrační a azylové politiky [podobně Barša, Baršová 2005]. V evropském prostoru vzniká klima, které Česká republika musí dle reflektovat. Zejména v souvislosti s nastávající úvěrovou krizí v Eurozóně a propojením migračních politik v rámci EU bude jistě zajímavé sledovat, jakým způsobem se tyto politiky budou navzájem ovlivňovat a jaký bude jejich další vývoj.
2. **Tlak na integrační až asimilační prvky v imigrantských politikách**. Dochází k přehodnocení modelu založeného na multikulturalismu a začíná se preferovat model založený na individuální “občanské integraci” a osobní zodpovědnosti těch, kteří se chtějí v nových zemích usadit [Joppke, Morawska 2003; Barša, Baršová 2005]. Důraz je kladen na zvládnutí jazyka hostitelské země a přijetí a respektování hodnot a norem v této zemi obvyklých. Česká republika zavedla v roce 2009 znalost češtiny (na úrovni A1) jako jednu z nezbytných podmínek pro získání povolení k trvalému pobytu, což dle vládní koncepce integrace cizinců má „zásadní význam pro začlenění cizinců do společnosti“.¹⁷ V Česku se současná politika integrace zaměřuje především na „systematické monitorování a

¹⁷ Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Společné soužití – Usnesení vlády ČR ze dne 9.2.2011 č.99 Dostupné z www.mvcr.cz/soubor/uv-09022011-pdf.aspx str. 11

vyhodnocování situace postavení cizinců v České republice jako podkladu pro zkvalitnění obsahu a distribuce integračních opatření“.¹⁸

3. Za třetí **anti-imigrační klima českého veřejného mínění**, které je navzdory relativně nízkému počtu cizinců nepříznivě nakloněno myšlence zvyšování podílu přistěhovalců na české populaci. Česká republika je v tomto ohledu uzavřená, soužití s cizinci jiných kultur je v naší společnosti vnímáno různě a může být považováno za problematické. Řada výzkumů a analýz [viz například Modráková 2006; výzkumy CVVM 2010 a další] dochází ke stejným nebo podobným výsledkům:

- imigrace je českou veřejností vnímána povětšinou negativně
- česká veřejnost je přesvědčena, že imigrace a s ní spojené náklady (ekonomické, sociální a kulturní) převažují její přínosy
- ochota české veřejnosti akceptovat odlišnosti v životním stylu a zvyklostech cizinců není vysoká.
- česká veřejnost není myšlenkou aktivní imigrace příliš nakloněna

Jak vidíme, postoj českých občanů vůči imigraci není příznivý. V České republice stále převládá názor, že přistěhovalci by se měli co nejvíce přizpůsobit zdejšímu životnímu zvyklostem. Dle šetření CVVM z března 2010 plná polovina dotázaných soudí, že „*již nyní u nás žije příliš mnoho cizinců*“ a 60 % občanů vidí v cizincích pobývajících u nás problém. Na druhé straně obrácený poměr postojů k cizincům v místě bydliště (27 % si myslí, že cizinci představují problém) může napovídat, že v každodenním soužití s cizinci občané ČR „*nepociťují napětí*“.¹⁹ Podle Pořízkové a Rákoczyové [2009] nepoměr mezi celorepublikovou úrovní a místem bydliště indikuje existenci předsudků vůči přicházejícím cizincům. Otázkou tak zůstává, zda „anti-imigrační klima“ není v ČR zapříčiněno nízkým počtem přistěhovalců a zdali by se tento postoj se zvyšujícím se počtem žijících cizinců u nás neměnil.

¹⁸ Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Společné soužití – Usnesení vlády ČR ze dne 9.2.2011 č.99 Dostupné z www.mvcr.cz/soubor/uv-09022011-pdf.aspx str. 11

¹⁹ Postoj k cizincům v místě bydliště se v průběhu posledních pěti let statisticky významně neměnil [CVVM 2010].

4. Za čtvrté **pro-imigrační snaha české vlády**, která je, jak již bylo zmíněno, pod silným demografickým tlakem. Z důvodů deficitu na trhu pracovních sil a demografického stárnutí struktury obyvatel byly v posledním desetiletí přijímány aktivní imigrační opatření mezi něž patřil například projekt *Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků* nebo projekt *Zelené karty*.

Tento pro-imigrační trend je v současnosti utlumen a naopak můžeme sledovat opatření vlády ke snížení dopadů hospodářské krize, které v důsledku vedou k omezení příchodu nových zahraničních pracovníků (blíže je o této problematice pojednáno v části o zaměstnávání cizinců). To vše navzdory tomu, že celkový podíl cizinců na české populaci je v porovnání se západoevropskými zeměmi relativně nízký a většina cizinců pro majoritní populaci nevytváří deficit pracovních pozic [Leontiyeva 2009:12].

Z usnesení vlády ČR z února 2011 se nicméně můžeme dočíst, že „v dlouhodobém horizontu lze očekávat, že s hospodářským růstem a obnovenou poptávkou po zahraničních pracovnících, budou počty cizinců pobývajících na území České republiky opět narůstat.“²⁰

JAKÉ JSOU SOUČASNÉ NEDOSTATKY IMIGRAČNÍ POLITIKY

Praktické provádění české imigrační politiky provázejí nedostatky, které ovlivňují a ztrpčují život cizincům, kteří mají zájem v České republice působit. Stav, který dnes panuje, není ideální a vyžaduje citlivá řešení. Sociolog Ivan Gabal zpracoval v roce 2004 (ve stejném roce, kdy Ministerstvo práce a sociálních věcí přišlo s prvními strategickými přístupy k imigrační politice) studii o postavení cizinců žijících v České republice, jejíž součástí je analýza a určení klíčových problémů v postavení cizinců v České republice. Ve studii jsou rovněž navržena optimalizační řešení směrem k efektivnější integrační politice. Hlavními problémy podle této studie jsou:

1. **Nevyhovující správa cizinecké agendy**, která funguje na bázi restriktce. Podle Gabala se nejedná se o efektivní řízení migrace a integrace cizinců do české společnosti. V současné době (vzhledem k novele cizineckého zákona platného od 1.1.2011) správa cizinecké agendy postupně přechází z cizinecké policie na odbor migrační a azylové politiky.

²⁰ Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců – Společné soužití – Usnesení vlády ČR ze dne 9.2.2011 č.99 Dostupné z www.mvcr.cz/soubor/uv-09022011-pdf.aspx (str.6)

2. Za druhé **je systém komplikovaný**, netransparentní a klade zásadní překážky cizincům, kteří postupují dle platných zákonů, a naopak podporuje prostředí pro korupci a šedou ekonomiku. S tím souvisí častá závislost cizinců na zprostředkovatelských strukturách²¹ a legální participaci na pracovním trhu nejsou vytvořeny patřičné podmínky [Gabal 2004; Nekorjak 2009].
3. A za třetí vznikají **segregované komunity**, což rozhodně nevede k integraci cizinců do české společnosti.

VÝCHODISKA ZE SOUČASNÉ SITUACE

V otázce nastavení adekvátního modelu integrace hrají velkou roli postoje české veřejnosti. Jak již bylo zmíněno, nepříznivé vnímání imigrantů je dlouhodobě stabilní a společnost není v současné chvíli připravena na masivnější imigraci. Ani růst imigrace a její intenzifikace jakožto vyvažující jazýček na vahách s fenoménem demografické stagnace nemá v České republice u veřejnosti dostatečnou podporu.

Od roku 2006 je Ministerstvem práce a sociálních věcí každoročně zpracovávána koncepce integrace cizinců. Hlavními prioritami je realizace opatření cílených do čtyř klíčových oblastí předpokladů úspěšné integrace cizinců [MPSV ČR 2008]:

- **znalost českého jazyka**
- **ekonomická soběstačnost cizince**
- **orientace cizince ve společnosti**
- **vztahy cizince s členy majoritní společnosti**

Česká republika se do budoucna musí rozhodnout, jakým způsobem bude nastavena imigrační politika, a zvážit rizika, která se v našem kontextu mohou vyskytovat. Česká republika, zdá se, v tomto ohledu stále nemá jasno. Diskuse o přistěhovalcích začleněná ve vládním programu se hlásí k evropskému trendu posílení individuální integrace, který lze také chápat jako smlouvu mezi přistěhovalcem a hostitelskou společností. Baršová a Barša [2005] hovoří o tom, že česká integrační politika prochází obdobným vývojem jako v Evropě od

²¹ Viz například disertační práce Michala Nekorjaka z Masarykovy university „Mezivěty: organizované zaměstnávání migrantů z Ukrajiny v České republice“ [Nekorjak 2009].

„multikulturalismu“ k „občanské integraci“ (i když, jak zároveň jedním dechem dodávají, zatím spíše jen v úředních spisech než v realitě).²²

V rámci Evropské unie je agenda migrace a přistěhovalectví „prvkem nejaktivnější scény politik EU“ [Moraes, citováno dle Barša, Baršová 2005: 133] a stále silněji se ozývají požadavky na ucelenější a účinnější politiku. Jednou z reakcí na tento fakt byl v roce 2004 doporučující návrh Evropské rady na „společné základní principy“ integrace, který má členským státům sloužit jako vodítko při formulaci státní integrační politiky [Joppke 2009]. Tento návrh zdůrazňuje především nutnost posílení integrace v oblasti začleňování na trh práce prostřednictvím **zvyšování znalosti jazyka** hostitelské země a **respektování základních hodnot zemí Evropské unie**. Zlepšení má být dosaženo zejména skrze „*navyšování znalostí historie, systému a fungování institucí, kultury a každodenního života hostitelské země*“ [Joppke 2009]. Od konce devadesátých let 20. století začala být tato politika uplatňována v mnoha evropských zemích, kde byly zavedeny kurzy občanské integrace a testy pro přistěhovalce [Joppke 2009; Barša, Baršová 2005]. Z hlediska sociální soudržnosti se občanská integrace snaží migrujícím vštěpovat základní hodnoty a principy liberální demokracie a seznámit je s historií a kulturou hostitelské země. Z formálního hlediska podle Joppkeho sledují integrační politiky dva hlavní zájmy: **snížení ekonomických nákladů**²³ a **podporu sociální soudržnosti**. Dalším cílem je snížení státních výdajů v oblasti sociální péče.

²² Koncepci a řešení vidí Ministerstvo práce a sociálních věcí v tom, že se Česká republika vydá cestou právní úpravy integrace cizinců, jak učinily jiné země, například Nizozemsko, Dánsko, Finsko, Německo a Rakousko [Barša, Baršová 2005: 11].

²³ V oblasti nákladů je cílem integrace migrantů na trh práce a tím i snížení nezaměstnanosti. V případě migrantů je totiž nezaměstnanost minimálně dvakrát tak vysoká než u státních občanů příslušné země [Münz v Joppke 2009].

Japonsko je vzdálená, kulturně specifická země ležící na východním okraji asijského kontinentu. Kromě významného postavení ve světové ekonomice je tato země známa také svou odlišností. Japonská povaha či charakter je jedním z výrazných znaků tohoto národa, odrážejících dlouhý historický a společenský vývoj. Japonci jsou obvykle charakterizováni svou pracovitostí, zdvořilostí a kolektivismem.

Až do 16. století téměř neexistoval kontakt mezi japonskou a západní společností. Do té doby měla zásadní vliv na podobu japonské kultury kultura čínská. Ve druhé polovině 16. století začali do Japonska přijíždět obchodníci a křesťanští misionáři z Evropy.²⁴ Zpočátku bylo Japonsko otevřeno zahraničnímu obchodu a západním vlivům, avšak v první polovině 17. století došlo k nevoli japonského šógunátu,²⁵ který z obavy před křesťanstvím a ve snaze ochránit svou moc reagoval zákazem veškerých kontaktů s Evropou a dalšími zeměmi. Od té doby bylo Japonsko na více než 200 let izolováno. Tato dlouhodobá izolace se odrazila na japonském hospodářství, současně však napomáhala vzniku unikátní japonské kultury.

Po otevření Japonska na konci 19. století prošla tato země klíčovými změnami. Během historického období Meiji (1868–1912) se uskutečnilo mnoho reforem a Japonsko prošlo zásadní modernizací. Další výraznou proměnou zažilo Japonsko po druhé světové válce, kdy se po porážce muselo vyrovnat s americkou okupační správou. Od padesátých let 20. století zažívá Japonsko výrazný ekonomický růst. Ačkoli zásoby přírodních zdrojů jsou velmi omezené, v průběhu poválečného vývoje se Japonsko stalo hospodářsky silnou zemí s významným postavením ve světové ekonomice.

Japonsko dnes patří mezi hospodářsky nejvyspělejší země světa [Index Mundi 2009]. V Japonsku žije téměř 130 miliónů lidí a jeho obyvatelstvo je velmi homogenní. Pouze 1–2 % populace tvoří skupina obyvatel s jinými kořeny (Korejci, Číňané, Brazilci a další). Japonci jsou také například na prvních pozicích z hlediska předpokládané délky života nebo indexu lidského rozvoje [UN 2011].

JAPANISMUS

Fenomén „Japanismu“ (*Japaneseness*) zdůrazňuje „údajně osobitý a dokonce jedinečný charakter Japonska“ [McCargo 2004: 23]. O Japonsku se rovněž hovoří jako o zemi, „kde se

²⁴ Nejznámějším z misionářů se stal František Xaverský (1506–1552).

²⁵ Šógunové byli vojenští vládci a představovali v Japonsku výkonnou moc.

věci dělají jinak“ [tamtéž]. Japanismus v rámci diskurzu o japonské identitě, „*nihonjinron*“, obsahuje tři předpoklady: víru, že Japonci vlastní „*kulturně a sociálně homogenní rasovou identitu*“, že jsou ve své podstatě „*odlišní od ostatních lidí*“ a že „*podstata národa je konstruována negativně k cizincům*“ [McCargo 2004: 5]. Termíny japanismus nebo také nihonjinron odkazují na významný diskurz, který se zaměřuje na problematiku japonské národní a kulturní identity.²⁶

Pojetí tohoto diskurzu má význam pro pochopení perspektivy integrace Japonců do české společnosti. To, jak Japonci sami sebe vnímají se pochopitelně odráží v jejich subjektivním přístupu k integraci. Obecně se dá říci, že Japonci se vnímají jako odlišný národ, založený na unikátnosti a homogenitě, která je konstruována vzhledem k ostatním národům [Burgess 2004].

SOCIÁLNÍ STRUKTURA JAPONSKÉ SPOLEČNOSTI

Podle Chie Nakane²⁷ [1970] je dominantním faktorem japonské společnosti komplikovaný systém vztahů, které jsou uspořádány vertikálně (např. otec – dítě, nadřízený – podřízený). **Vertikální společnost**, „*Tate shakai*“,²⁸ je základním prvkem celé společenské struktury. Má své kořeny v japonské historii a obsahuje prvky konfucianismu. Vertikální struktura definuje způsob, jakým probíhají mezi Japonci veškeré interakce. Strukturace probíhá zejména na základě vertikální pozice ve společnosti, která často souvisí s věkem a tzv. principem seniority.

Slovo *kei* symbolizuje japonský sociální systém, jehož význam odkazuje k původu, rodokmenu nebo partnerství [Nakane 1970: 99]. Každá skupina je organizována vertikálně a hlídá si svou exkluzivitu a solidaritu. Každý si je vědom toho, kam patří, k jaké firmě náleží, ze které univerzity vyšel nebo kdo je jeho významným patronem [Nakane 1970: 99–103].

Vertikální vztahy jsou základem celé společenské struktury. Loajalita, solidarita, úcta ke starším či důraz kladený na sociální status, to vše tvoří společnost, jejíž páteř tvoří právě vertikální struktura. McCargo [2004: 70] připodobňuje japonskou sociální strukturu k cibuli, v jejím středu se nachází neprivilegovanější vrstva společnosti – „*muži, stálí zaměstnanci*

²⁶ Pro Japonce je sklon k sebeanalýze a zkoumání vlastní japonské povahy typický a existuje celá řada odborné i populární literatury na toto téma. Viz také například instituce Nichibunken – mezinárodní výzkumné středisko japonských studií v Kjótu

²⁷ Kulturní antropoložka, která jako první v roce 1967 definovala strukturu japonské společnosti.

²⁸ „*Tate shakai*“ znamená vertikálně strukturovaná společnost, podobně jako například vojenský nebo kastovní systém.

velkých společností“. Každý má svoji nejbližší skupinu, tzv. **uchi**,²⁹ zároveň však náleží do mnoha dalších. Japonci se vždy chápou jako součást nějaké skupiny. Mluvíme-li o konceptu „uchi“, největší možnou skupinou je japonský národ. Toto je možné demonstrovat na příkladu „my Japonci“ versus všichni ostatní (např. cizinci v Japonsku). Lidem stojícím mimo vnitřní skupinu se mohou Japonci jevit jako distancovaní, uzavření nebo zdrženliví. Tento stav dobře vyjádřila Havlová [2002: 62]: „Uvnitř jsou členové naší skupiny, venku jsou cizinci, tedy příslušníci jiných skupin. Uvnitř skupiny jsou jasná pravidla, kterým se každý podřizuje a která nelze přenášet na vztahy s venkem. Jasným vzorem chování je loajalita ve vztahu k vlastní skupině, k jiným skupinám nás nic neváže a je třeba zachovat si od nich odstup.“

V japonské společnosti je rovněž důležitý společenský status, který je určující pro téměř všechny okruhy veřejného života [McCargo 2004: 71]. Jelikož jsou vztahy v rámci skupiny velmi blízké a vzájemně závislé, sociální kontrola má v japonské společnosti velmi silnou pozici. V případě Japonska je nutné zdůraznit také trvanlivost sociálních vazeb. Dlouhodobé vztahy mají mimořádnou důležitost a jsou spojeny s loajalitou a reciprocitou, která je jejich přirozenou součástí. Dlouhodobé vztahy jsou velmi prestižní a pečlivě udržované. [Nakane 1970].

KULTURNÍ SPECIFIKA

McCargo [2004: 71] jmenuje tři hlavní hodnoty, na kterých stojí japonská společnost. Jsou to *kolektivismus* (zájem o rodinu, firmu, okolí...), *solidarita* (priorita v harmonii a shodě s okolím) a *hierarchie* (akceptování společenského statusu a principu seniority).³⁰

- **Kolektivismus a solidarita**

Jádrem japonské společnosti je tzv. koncept „ie“. *Ie* může v překladu znamenat rodina, dům nebo také skupina, do níž jednotlivec patří (podobně jako u konceptu „uchi“). Skupinou v tomto smyslu může být rovněž škola nebo firma. V zásadě se v rámci sociální kontroly vyžaduje silný pocit příslušnosti členů ke skupině a jejich identifikace s ní. „Principy *ie* jsou využívány jako zdroj japonské kulturní identity, kontrastující s vnímaným důrazem Západu na individualismus a individuální práva.“ [Hendry 2004: 27].

Emocionální vztah k firmě, ke které Japonec tradičně přináleží celý život,³¹ se promítá do struktury společnosti. Firma zajišťuje svým zaměstnancům veškeré sociální jistoty –

²⁹ Opakem termínu „uchi“ je termín „soto“ (vzájemné protipóly ve smyslu „uvnitř“ a „venku“).

³⁰ Jiní autoři zmiňují také princip *amae*, který představuje důvěru, harmonii a splynutí jednotlivce se skupinou či princip *giri*, smysl pro povinnost [Hendry, 2004; Nakane, 1970].

včetně bydlení, pojištění, statusu (který se promítá i do vztahů manželek pracovníků) a má za to výměnou jejich absolutní loajalitu. Tento postoj hraje ve skupinové identifikaci zásadní roli a určuje charakter celé společnosti. V souladu s Nakane [1970] lze říci, že **postoj a identita je konstruována skrze skupinu**, ke které jedinec náleží a na níž se orientuje.

Napětí mezi japonským individualismem a kolektivismem lze vyjádřit také skrze konflikt mezi „*honne*“ (individuální osobní názory) a „*tatemae*“ („fasáda“ – chování a názory na veřejnosti) nebo také mezi „*ninjo*“ (lidské city) a „*giri*“ (sociální povinnosti). *Honne* a *tatemae* používáme i v západní společnosti, ale ne v takové míře a ne tak sofistikovaně. Tento zvyk bývá jednou z hlavních příčin nedorozumění mezi Japonci a Evropany či Američany.

Skupina je v Japonsku považována za důležitější než jednotlivec. Jak bylo zmíněno, každý Japonec náleží k nějaké skupině. Tato skupina je pro jednotlivce zásadní a loajalita ke skupině je považována za „ctnost nade vše ostatní“. To, k jaké skupině patří, určuje i vztah k ostatním skupinám. Mezi skupinami pochopitelně panuje rivalita, přesto však mají všechny tyto soupeřící skupiny a instituce jedno společné. „*Jsou japonské a patří tak do jedné velké rodiny, v jejímž čele stojí císař.*“ [Hendry 2004: 31]³²

Vliv konceptu *ie* je vidět i při expanzi na mimojaponské trhy. Na příkladu České republiky je možné sledovat, jak velké japonské koncerny (Toyota Motor Corporation nebo Matsushita Electric Industrial), které zde investují, s sebou přivádí i své japonské dovozce, dodavatele a další japonské firmy.

- **Hierarchie**

Japonci kladou enormní důraz na hierarchii a své postavení v rámci této hierarchie. Lidé jsou ve společnosti hierarchicky seřazeni dle svého postavení a vědomí hierarchie je u Japonců pěstováno již od raného věku.³³ Striktní hierarchizace japonské společnosti se projevuje zejména ve způsobu komunikace. Jako klíč k odhalení těchto hierarchií slouží oslovení, které odráží postavení ve společenské hierarchii. „*Japonská společnost je založena na nesčetných dvoustranných vztazích nadřízenosti a podřízenosti či vztahy mezi staršími a mladšími.*“ [Havlová 2002: 66]³⁴

³¹ Japonsko je obecně známo svým konceptem celoživotního zaměstnávání, kde pozice a plat roste s věkem zaměstnaného – tzv. princip seniority.

³² Tato idea byla zneužita před druhou světovou válkou, o nadřazenost postavenou na rasové odlišnosti se Japonsko opíralo po dlouhou dobu své historie.

³³ Neexistuje například pouhé oslovení „bratře“ – vždy jen „starší bratře“ či „mladší bratře“.

³⁴ Oslovení „*senpai*“, které by se dalo přeložit jako předchůdce, a *kóhai* (junior).

V japonštině existuje celá řada způsobů, jak hierarchický vztah vyjádřit. Hierarchické vztahy v Japonsku jasně určují normy chování. Použití nižší formy, než by bylo formálně vhodné, může být hlubokou urážkou a není tolerováno. Předem je dané, jaký způsob chování je možné v té či oné situaci zvolit. „V běžném styku je rovnostářství spíše něčím nežádoucím. Hierarchické vztahy určují práva a povinnosti, takže je jasné, co se po člověku chce.“ [Havlová 2002: 66]

Například uvnitř japonských firem jsou lidé spíše „titulováni“ svou pozicí než vlastním jménem. To je také jeden z důvodů, proč jsou například velmi důležité firemní uniformy nebo předávání vizitek při mnoha příležitostech, neboť umožňují definovat příslušné postavení (jak v rámci firmy, tak i ve společnosti).³⁵

SOCIÁLNÍ ZMĚNY

Dalekosáhlé důsledky sociální struktury japonské společnosti lze v dnešní době těžko jednoznačně určit. Výše popsané koncepty, ačkoliv hojně frekventované, se opírají především o čtyřicet let starou analýzu Chie Nakane. V současnosti však pravděpodobně dochází k uvolňování rigidních pravidel a sociálních změny, jimiž Japonsko prochází, jsou nejviditelnější na změně chování mladých lidí [Hendry 2004; McCargo 2004; Burgess 2004]. To se projevuje například například orientací na delší čas strávený s rodinou nebo na vlastní rozvoj [Hendry 2004: 38].

Jakkoli jsou Japonci ve světě stále vnímáni především skrze svoji pracovitost a jistou „svázanost“, je možné vidět, že část mladé generace se nedokáže plně identifikovat se vzorem svých rodičů [Burgess 2004]. Dnešní mladá generace Japonců se tak často může vymykat zažitým konceptům. Čím dál více mladých lidí dává přednost volnějšímu způsobu života, než bylo zvykem v předešlé generaci.

Dobrym příkladem je transformace v genderové oblasti, kdy zejména mladé japonské ženy přemýšlí odlišným způsobem. Například požadují větší nezávislost, chtějí dosáhnout úspěšné kariéry, jsou zklamané a rozčarované z japonské společnosti, nemají děti, necítí přináležet k japonským mužům a nechtějí se vdát nebo žít s rodinou manžela [Fujimura-Fanselow, Kameda 1995: 55]. S těmito fakty souvisí i klesající sňatečnost a nízká míra porodnosti v Japonsku. Tyto změny se rovněž projevují v používání jazyka, který odráží resistenci japonských žen vůči rigidním pravidlům společnosti. V češtině byl na toto téma

³⁵ Při představování je pozice, kterou Japonec zastává, důležitá z hlediska postavení v rámci firmy. V každodenní komunikaci Japonec spíše uvede, k jaké firmě patří [Nakane 1970: 3].

vydaný například článek „Japonské ženy se bouří“ [Tržilová 2005], který dobře ilustruje jakým způsobem japonské ženy vzdorují zažitým hierarchiím ve společnosti.

V japonské společnosti jsou ženy diskriminovány. Vzhledem k jejich vyloučení z privilegovaných pozic ve společnosti tak paradoxně dochází k využívání životních alternativ, jakými jsou např. několik let studia cizích jazyků, práce nebo studium v zahraničí, partnerské svazky s cizinci v Japonsku a mimo něj. Kelsky [2001:3] v této souvislosti hovoří o „internacionalismu“, který japonské ženy využívají k přesunu loajality od „opresivního“ a zpátečnického Japonska k povznášející a „osvobozující“ mezinárodní oblasti. Kosmopolitnost Japonek můžeme vnímat v souvislosti s rozvojem globálních médií, mezinárodním turismem, rozvojem mezinárodního pracovního trhu a fenoménem transnacionalismu, který umožňuje „*uspokojit ambice vzdělaných japonských žen za hranicemi Japonska*“ [Robbins, citováno dle Kelsky 2001: 17].

Uvedené koncepty jsou naprosto přirozenou součástí japonské společnosti, platí však především pro starší generace Japonců. Spolu se sociálními změnami, ženskou emancipací a celkovým „otevírání se světu“ [Burgess 2004] dává čím dál více mladých lidí přednost volnějšímu způsobu života. To s sebou přináší alternativní životní příležitosti včetně možnosti migrovat za hranice Japonska.

Jak již bylo nastíněno v úvodu práce, na počátku devadesátých let byli Japonci v českém prostředí poměrně velkou neznámou. Tato situace se však začala velmi rychle měnit. Po vzniku samostatné České republiky v roce 1993 se prohloubila komunikace³⁶ mezi oběma státy a značný rozvoj zaznamenaly zejména ekonomické vztahy. V České republice začalo přibývat Japonců. Tento trend byl ovlivňován zejména vývojem japonských zahraničních investic a tempem, jakým byly otevírány nové pobočky japonských společností v ČR. Na kulturním poli vznikají česko-japonské společnosti, různé zájmové umělecké a sportovní sdružení, ale také například mnoho japonských restaurací. Na mnoha školách se začala vyučovat japonština (včetně akreditovaných studijních programů japanologie/japanistika na veřejných vysokých školách) a v Praze také například začala úspěšně fungovat japonská škola. V roce 2006 otevřel v Praze svoji pobočku i jeden z největších bankovních ústavů Bank of Tokyo Mitsubishi UFJ.

Prudké zintenzivnění spolupráce (zejména na poli ekonomiky) znamenalo, že se Japonsko stalo pro Českou republiku důležitým partnerem. Zhruba od roku 2000 až do příchodu celosvětové ekonomické krize na konci roku 2008 bylo Japonsko, spolu s Německem, na absolutním vrcholu žebříčku podle počtu a výše „investic na zelené louce“³⁷ a až poté následovaly státy jako Francie, USA, Velká Británie či Nizozemí. Většina investic směřovala do automobilového nebo elektrotechnického průmyslu, v poslední době se pak trend v oblasti investic odklání od tradičních výrobních projektů směrem k projektům zaměřeným na výzkum a vývoj nebo na obdobné typy investic s vysokou přidanou hodnotou.³⁸

Počet japonských firem se rozrostl ze 156 v roce 2003 (z toho 47 výrobních) na 239 firem v roce 2008 [Agentura CzechInvest 2008]. „Kumulovaná hodnota japonských investic dosáhla v červnu 2011 již více než 3 mld. USD. **Celkem 261 japonských firem v současné době zaměstnává v ČR přes 45 tisíc zaměstnanců a počet japonských výrobních firem na území ČR je čtvrtý nejvyšší ze všech zemí EU.**

ČR usiluje, aby nové japonské investice směřovaly především do oblastí moderních technologií, tj. do oblastí s vysokým ekonomickým potenciálem. Z uvedeného celkového

³⁶ což potvrzují i pravidelné oficiální návštěvy státníků a politiků obou zemí. Japonsko bylo rovněž jednou z prvních zemí, které uznaly nezávislost ČR Viz. <http://www.cz.emb-japan.go.jp/bulletin/pdf/bulletin2003.pdf>

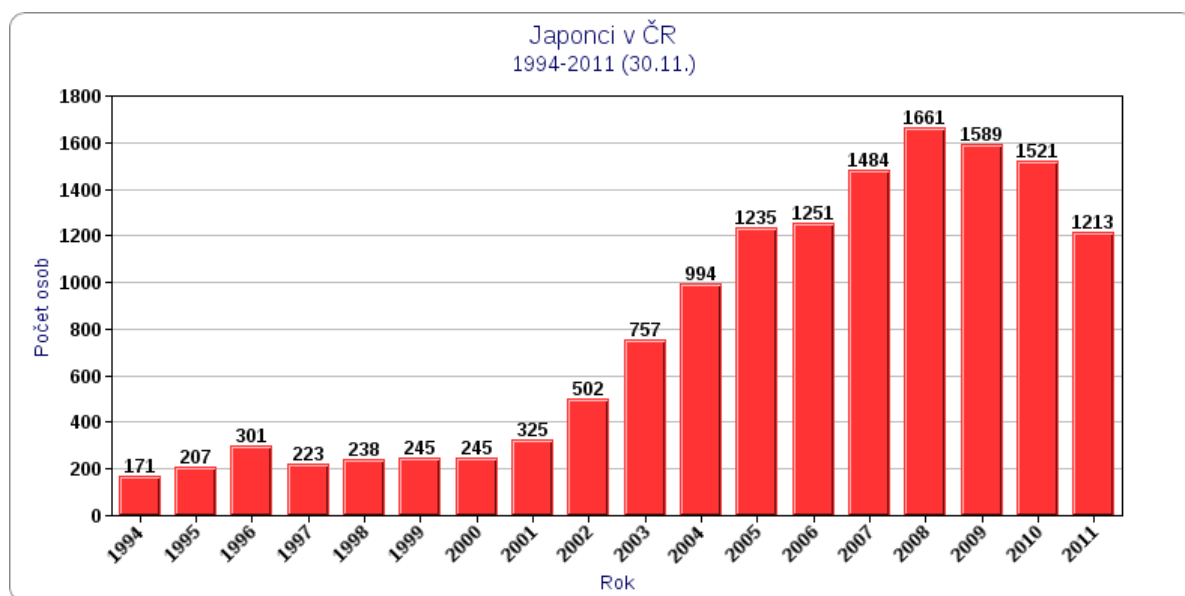
³⁷ <http://www.czechinvest.org/japonske-investice-cesko-drzi-naskok-pred-konkurenci>

³⁸ <http://www.czechinvest.org/japonske-investice-cesko-drzi-naskok-pred-konkurenci>

počtu se 96 japonských společností v ČR zabývá výrobou a 9 firem výzkumem a vývojem (z toho 5 firem se zabývá oběma činnostmi - jsou zahrnuty v obou číslech). Největší japonskou investicí v ČR je společný projekt automobilek Toyota Motor Corporation a Peugeot Citroën. Kolínský závod TPCA na výrobu osobních automobilů, který byl oficiálně otevřen 31. 5. 2005, je výší investice přes 1 mld. eur jedním z největších investičních projektů ve střední Evropě a ČR přináší kromě cca 3 000 přímých pracovních míst i dalších cca 7 000 pracovních míst v návazných službách a u subdodavatelů“ [Businessinfo]³⁹.

IMIGRACE JAPONCŮ DO ČR

V letech 1994–2011 můžeme z grafu sledovat postupný nárůst počtu Japonců v České republice: z celkového počtu 171 v roce 1994 až na 1661 osob v roce 2008, kdy byl počet Japonců v ČR nejvyšší.⁴⁰ Následně můžeme sledovat mírný pokles v letech až na současnou hodnotu, kdy v České republice **k 30.11.2011 evidujeme celkem 1213 Japonců** [ČSÚ 2011].

Na konci roku 2008 začala celosvětová ekonomická krize ovlivňovat ekonomický vývoj v ČR a v důsledku hospodářské recese můžeme následně sledovat klesající trend v počtu Japonců pobývajících v ČR. Důsledky hospodářské recese se v imigrační oblasti naplno promítly až v roce 2011, kdy vidíme výrazný pokles v počtu osob.

³⁹ <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/japonsko-obchodni-a-ekonomicka-spoluprace-s-cr/7/1000424/>

⁴⁰ Vlastní graf. Zdroj ČSÚ. Cizinci v ČR podle státního občanství 1994-2009 (31.12.) a dále Cizinci podle typu pobytu, pohlaví a státního občanství - k 30. 11. 2011.

STATISTIKY DLE POHLAVÍ

Zajímavou informací dostaneme, podíváme-li se na statistiky podle pohlaví. Zatímco celkové rozložení japonských mužů a žen v České republice je rovnoměrné (759 mužů a 762 žen),⁴¹ u trvalých pobytů můžeme vyčíst výrazné zastoupení žen 70 %. Jedná se o 144 žen z celkového počtu 203 udělených trvalých pobytů. Z toho vyplývá, že japonské ženy v České republice zůstávají déle a jejich přechodný pobyt postupně přechází v trvalý. Naopak nízký počet trvalých pobytů u japonských mužů naznačuje, že se v České republice dlouhodobě neusazují. Tento fakt je z hlediska všech sledovaných zemí u trvalých pobytů ojedinělý.⁴² Domnívám se, že tyto údaje lze vysvětlit odlišnými důvody a motivací pro příchod do České republiky. Japonští muži přicházejí převážně z obchodních důvodů a po několika letech ČR opouští. U japonských žen lze usuzovat, že častěji než muži přichází z osobních důvodů nebo za účelem sloučení rodiny.

DESTINACE JAPONCŮ V ČR

Dle statistik z roku 2009⁴³ bylo evidováno nejvíce Japonců v Praze (1001), následně pak v Plzni (128), Brně (77) a Pardubicích (52). Ze zveřejněných údajů vyplývá, že Japonci se stěhují především do velkých měst České republiky. Necelé dvě třetiny z celkového počtu Japonců žije v hlavním městě Praze, čímž potvrzují charakteristický rys stěhování migrantů do České republiky.

ZAMĚSTNANOST JAPONCŮ V ČR

Obchodní a investiční příležitosti v ČR přitahují japonské firmy, které v rámci svého působení zaměstnávají Japonce zejména ve vedoucích pozicích.⁴⁴ Dle statistiky zaměstnanosti cizinců podle zemí, pohlaví a postavení v zaměstnání k 31. 12. 2010 pracovalo v České republice celkem 696 Japonců (532 mužů a 164 žen) [ČSÚ 2011b]. Evidence úřadů práce z toho čítá 647 osob (510 mužů a 137 žen). Na základě živnostenského oprávnění pracovalo pouze 49 osob (22 mužů a 27 žen). Porovnáme-li tyto údaje s údaji o povolení k pobytu,

⁴¹ Vlastní výpočet na základě součtu mužů a součtu žen u přechodných a trvalých pobytů dle pohlaví. Zdroj ČSÚ 2010.

⁴² s výjimkou Mongolska a Polska (u Poláků však výrazně převládá počet mužů u přechodného typu pobytu)

⁴³ ČSÚ 2010 „Cizinci v ČR podle kraje, okresu a státního občanství - k 31.12.2009.

⁴⁴ Postavení Japonců na primárním trhu práce potvrzuje například výzkumná studie Ministerstva financí z roku 2007. *Zaměstnanost cizinců v ČR* [Pavel, Turková 2007].

zjistíme, že 70 % japonských mužů je v České republice ekonomicky aktivních a naprostá většina z nich pracuje v zaměstnaneckém poměru. Podíl ekonomicky aktivních japonských žen však dosahuje pouze 21,5 %.⁴⁵ Z uvedených statistik vyplývá výrazná genderová dynamika. Naprostá většina ekonomicky aktivních Japonců jsou muži s postavením na primárním trhu práce. Naopak **téměř osmdesát procent japonských žen je v České republice dle oficiálních statistik ekonomicky neaktivních.**

⁴⁵ Vlastní výpočet. Procentuální podíl zaměstnanosti na celkové populaci Japonců v ČR dle pohlaví a povolení k pobytu.

Imigrace může znamenat pro hostitelskou společnost jak přínosy, tak i závažná rizika. Nejinak je tomu i v případě České republiky. V případě Japonců se jedná zejména o kulturní odlišnosti, které mohou představovat jazyk, zvyklosti nebo silný pocit národní identity. Česká republika se jako cílová země musí s těmito přicházejícími odlišnostmi vyrovnat. Proces imigrace má efekt jak na velikost, tak na skladbu populace hostitelské země. Hostitelská společnost se mění v závislosti na tom, jak nově příchozí budují své vztahy s místními lidmi a institucemi, které jsou zde přítomné, ale i naopak. Tento proces je v sociálních vědách nazýván různě. Jako příklad zde mohu uvést následující termíny: absorpce, adaptace, asimilace, akulturace, inkluze, inkorporace a samozřejmě také integrace. Cílem práce však není popsat kompletní přehled a kontext většiny těchto konceptů. V průběhu práce proto budu používat především pojem *integrace* a definovat jej jako základní koncept pro užití teorie.

Zároveň vycházím z obecného předpokladu, že neexistuje jednotná teorie integrace, kterou by bylo možné aplikovat na tento fenomén a jeho hlavní oblasti. Jako konceptuální základ pro analýzu determinantů integračního procesu mi bude sloužit přístup, který lze chápat jako **víceúrovňový** nebo **multi-dimenzionální**. Evropská unie v současné době chápe integraci jako „*dynamický, obousměrný proces vzájemného přizpůsobování všech přistěhovalců a obyvatel členských států, který zasahuje do všech sfér společenského života.*“ [Srov. Joppke 2009]

INTEGRACE JAKO KONCEPT

Když mluvíme o integraci, je třeba mít na paměti, že existuje celá řada různých pojetí integrace. Obecně můžeme rozlišovat mezi **systémovou integrací** a **sociální integrací**. Systémová integrace odkazuje k *soudržnosti* systému (např. společnosti) jako celku. Sociální integrace pak indikuje *proces včleňování nebo začleňování* aktérů do systému [Damelang, Steinhardt 2008].

Friedrich Heckmann uvádí tři možnosti, jak slovu „integrace“ rozumět: jako vytváření nové struktury z jednotlivých částí, jako zlepšování vztahů v rámci struktury a jako přidávání jednotlivých prvků nebo částí struktur do existujících systémů, se kterými se propojí a vytvoří celek [Heckmann 1999]. Integrace je proto podle Heckmanna stejně tak „*proces propojování prvků, jako výsledný stupeň propojenosti celku*“. Integraci jednotlivců nebo skupin přicházejících osob je proto třeba nahlížet skrze „*způsob jejich začlenění do existujících*

struktur a skrze typ a kvalitu propojení těchto nových populací s existujícím systémem socio-ekonomických, legálních a kulturních vztahů“. Pro srovnání, Horáková chápe sociální integraci jako „proces sjednocování prvků, který vede k rovnováze a hlavně udržitelnosti společenského systému“ [Horáková 1997: 4].

Mluvíme-li o sociální integraci, obvykle máme na mysli integraci přistěhovalců. Dle Bauböcka [viz Tollarová 2006] vstupující jednotkou nemusí být vždy pouze jednotlivec – v případě integrace imigrantů se může jednat i o skupiny migrantů. Slovo „integrace“ má podle Bauböcka pozitivní konotaci⁴⁶ Znamená to, že integrovaná společnost je dobře uspořádaná a vstup jednotlivců nebo skupin neohrozí existující systém a naopak povede k integraci společnosti. Transformace způsobená vstupem nových prvků totiž povede opět k integraci společnosti.

Výrazu „integrace“ jakožto sociologického pojmu se tak používá jak pro „stav systému“, tak pro „proces“. Jak bylo zmíněno výše, mluvíme-li o integraci přistěhovalců, máme na mysli především proces sociální integrace. Pokud je tento proces zdařilý, můžeme hovořit o společnosti nebo sociálním systému ve stabilní integrované podobě.

Podobně sociologická teorie Davida Lockwooda [1964] operuje s koncepty systémové integrace a sociální integrace. Systémová integrace je podle něj forma integrace v rámci systému, která funguje relativně nezávisle na cílech, motivech a vztazích jednotlivých aktérů. Často pak jde proti jejich vlastním motivům a zájmům. Systémová integrace je integrace sociálních systémů prostřednictvím institucí a organizací, prostřednictvím státu, právního systému, trhu nebo peněz. Jedná se většinou anonymní formu integrace. Sociální integrace odkazuje k inkluzi nebo včlenění nových jednotlivých aktérů do systému, k tvorbě vzájemných vztahů mezi aktéry a k jejich postojům vzhledem k sociálnímu systému jako celku [Lockwood 1964].

Dále lze na proces sociální integrace přistěhovalců nahlížet také z hlediska mikro-, mezo- a makrosociální perspektivy. Na mikroúrovni jde především o interakci mezi jednotlivci, o jejich postoje a také o postoje k institucím uvnitř skupin. Na mezoúrovni už jde o rozvoj vztahů mezi skupinami a institucemi v důsledku vzájemné závislosti mezi přistěhovalci a hostitelskou společností. Procesy na makroúrovni jsou charakteristické neosobními mechanismy, které nejsou přímo spojeny s akcemi jednotlivců či skupin v dané oblasti [Asselin et al., viz Pořízková, Rákoczyová 2009: 25].

⁴⁶ Chce-li se někdo této pozitivní konotaci vyhnout, může používat výraz „insertion“ (zařazení) – jím pak lze mínit jakýkoli proces vstupu, ať působí na celkovou sociální integraci pozitivně, nebo rušivě.

Pojem integrace obsahuje rovněž normativní předpoklady o tom, jaký je nebo by měl být sociální řád. „*Promítají se do něj hodnoty sdílené přijímající společností, které určují jak podobu a podmínky vnitřní soudržnosti, tak způsoby, které jsou legitimní pro její změnu. Na základě těchto normativních předpokladů o řádu ve společnosti – ať stabilních, nezpochybňovaných, nebo průběžně vyjednávaných a vystavených výzvám – se v jednotlivých imigračních zemích ustavuje a někde i formuluje strategie vůči přistěhovalcům.*“ [Bauböck, citováno dle Tollarová 2006]

Tyto normativní předpoklady jsou v českém kontextu (podobně jako je tomu i u dalších střeoevropských zemí) ovlivněny existencí „banálního nacionalismu“, který má své kořeny v každodenních činnostech českých občanů, kteří se chápou jako příslušníci jedné etnické kolektivity [Vašečka 2008]. Přirozené soužití různých národních identit je s ohledem na tento aspekt zpochybňováno.

SEGREGACE VERSUS ASIMILACE

Jak bylo řečeno v předchozím oddíle, integrační proces se projevuje jak na straně přistěhovalců, tak i na straně hostitelské společnosti. Úspěšný proces sociální integrace se pozitivně promítá do kvality života přistěhovalců i příslušníků majority a přispívá k zachování sociální soudržnosti ve společnosti. Selhání naopak představuje riziko sociálního vyloučení přistěhovalců, tlaku na sociální systémy hostitelské společnosti, radikalizaci a ohrožení sociálního smíru [Rákoczyová, Trbola 2008].

„*Společné soužití přistěhovalců a příslušníků hostitelské společnosti může probíhat různými způsoby, které vyplývají z přístupu majority v hostitelské společnosti i přistěhovalců samotných a které mají pro obě strany rozdílné důsledky.*“ [Pořízková, Rákoczyová 2009: 23] Může docházet k trvalému vydělení přistěhovalců v procesech **marginalizace** a **segregace** (např. do etnických komunit), případně k jejich začleňování do okrajových, marginálních segmentů a subkultur hostitelské společnosti v procesu tzv. „segmentované asimilace“ [Bosswick, Heckmann, viz Pořízková, Rákoczyová 2009]. Důsledky těchto procesů jsou výrazem integračních deficitů, které Esser [srov. Heckmann 2006] nazývá „alternativami integrace“. Takový proces pak představuje pro všechny strany nezanedbatelná rizika.

Na druhou stranu může vzájemné soužití vést až k úplnému splynutí s majoritní společností (asimilací). O asimilaci můžeme hovořit, je-li osoba plně integrovaná ve všech oblastech sociální integrace. V takovém případě však příchozí jedinci ztrácí odlišnosti (kulturní rozmanitost a kulturní autonomii), jimiž se původně vyznačovali [Bosswick,

Heckmann in Pořízková, Rákoczyová 2009]. „*Asimilace ve smyslu úplného potlačení identity není nezbytnou podmínkou pro zachování sociálního smíru a solidarity, maximalizaci přínosů a minimalizaci rizik spojených s migrací.*“ [Pořízková, Rákoczyová 2009: 24]⁴⁷

MULTIKULTURALISMUS VERSUS OBČANSKÁ INTEGRACE

Na sociální integraci lze také nahlížet jako na příležitost k přijetí různých kultur za rovných podmínek (multikulturalismus), kdy kulturní autonomie a rozmanitost zůstává zachována. Vztahy kulturní a sociální integrace příchozích jedinců se nemusí nutně nahrazovat nebo se vzájemně vylučovat. Navíc ani hostitelské společnosti nejsou homogenním celkem. Sociální integrace v modelu multikulturalismu dává přistěhovalcům „*prostor pro zachování různorodosti*“. Na proces integrace lze v multikulturní perspektivě nahlížet jako na „*interaktivní dialektický sociální proces mezi imigranty a hostitelskou společností, který prochází napříč generacemi, kdy soubor sdílených hodnot může být základem pro multikulturní koexistenci*“ [Damelang, Steinhardt 2008]. Jinými slovy sociální integrace může podporovat nové příležitosti a možnosti v rámci společného soužití.

V současnosti však můžeme v Evropě pozorovat odklon od multikulturalismu a příklon k asimilačním prvkům individuální občanské integrace [Joppke, Morawska 2003]. Tento trend není krokem proti-imigračním, nýbrž snahou a „*součástí nového hledání civilizační a národní identity, spravedlnosti a bezpečnosti v evropských společnostech (národech) globální éry*“ [Barša, Baršová 2005: 1]. Současný trend imigračních politik v evropských zemích klade důraz na druh občanské integrace přistěhovalců do majoritní společnosti, který je založen na „*jednotě v klíčových oblastech*“ [Barša, Baršová 2005: 164]. Jedná se zejména o jazyk a liberálně-demokratické principy při současném respektu k odlišnostem přistěhovalců v oblasti kulturní a náboženské identity.

TRANSNACIONALISMUS

Na začátku devadesátých let se v sociálních vědách objevuje nový způsob interpretace fenoménu migrace. Řada autorů začala upozorňovat na skutečnost, že migranti se již neusazují natrvalo, ale naopak udržují dlouhodobé ekonomické, sociální, kulturní i politické vazby se svými původními domovy bez ohledu na geografickou vzdálenost.

⁴⁷ V některých oblastech není naprostá asimilace možná, zejména pokud jde o etnickou odlišnost.

Transnacionální vazby se odehrávají v několika rovinách. Znalost dvou (a více) jazyků umožňuje transnacionálnímu migrantovi snadnější pohyb mezi dvěma (a více) prostředími. Sociální vazby mohou transnacionální migranti udržovat skrze mobilitu, telefonicky, přes internet nebo další média (každodenní informace z původní země). Krajanské spolky a nevládní organizace umožňují udržovat vazby kulturní, mohou ale napomáhat i v přeshraničním podnikání či politické aktivitě. Jednotlivé státy si začaly postupně uvědomovat i ekonomickou důležitost transnacionální migrace (např. posílání peněz do původní země), a veřejné politiky tedy mohou být vytvářeny v souladu se snahou udržet si ekonomickou (či jinou) přízeň svých původních občanů. Příkladem může být nabídka dvojího občanství nebo investiční pobídky. Do transnacionalizace jsou tak zapojeni občané, nevládní organizace, nadnárodní firmy i politické instituce [Szaló 2007].

DIMENZE SOCIÁLNÍ INTEGRACE

Sociální integrace nepředstavuje jednolitý proces. Jedná se o výslednici různých mechanismů a vzájemně se prolínajících dimenzí společenského života. Esser [in Heckmann 2006; Rákoczyová 2009; Damelang, Steinhardt 2008] navrhuje čtyři základní úrovně sociální integrace: kulturace, umístění, interakce a identifikace.

Kulturace (*Culturation*) jako proces předávání a nabývání znalostí, kulturních norem a kompetencí. To je nezbytné pro úspěšnou interakci jedince ve společnosti. Jedná se například o získávání jazykových nebo kulturních standardů.

Umístění (*Placement*) se vztahuje k získávání pozic ve společnosti. Proces umístění je spojen s akvizicí práv a pozic a s tím souvisejícími možnostmi získat kulturní, společenský a ekonomicky relevantní kapitál.

Interakce (*Interaction*) označuje především vytváření vztahů a sítí. Příkladem sociální interakce je navázání nových přátelství, intimních vztahů, manželských vztahů, různá členství či začlenění do sociálních skupin.

Identifikace (*Identification*) představuje subjektivní formu integrace. Jedná se o pocit sounáležitosti a individuální identifikaci s hostitelskou společností. Identifikace má kognitivní i emocionální stránku a ústí v „*pocit my*“ (*we-feeling*) v rámci skupiny nebo kolektivu.

Různé úrovně sociální integrace pochopitelně na sobě nejsou nezávislé. Mechanismy a procesy probíhající v rámci zmíněných oblastí jsou provázané a ústí v multidimenzionální proces sociální integrace. Umístění například předpokládá určitý stupeň kulturace (zejména

osvojení jazyka). Podobně individuálnímu pocitu sounáležitosti se společností musí předcházet interakce. Osvojení jazykových vlastností (kulturace) je chápáno jako klíčový aspekt sociální integrace do přijímající společnosti. Na tomto základě je pak možná integrace strukturální v rámci vzdělávacího systému a pracovního trhu (umístění). Strukturální umístění ve společnosti je pak centrálním bodem tohoto procesu, neboť umožňuje participaci na společenském životě hostitelské země. Úspěšné umístění přináší příležitosti k dosažení ekonomického kapitálu a k dosažení uznání. Takový imigrant má pak pocit, že ho společnost potřebuje, a cítí se součástí dané společnosti [Damelang, Steinhardt 2008]. Tyto čtyři úrovně jsou relevantní pro následující definici čtyř dimenzí sociální integrace přistěhovalců, které jsem zvolil pro účely této práce.

Jednotlivé úrovně je možno uchopit pomocí tzv. „*dimenzí integrace*“. Dimenze integrace obsahují podle Bauböcka [viz Tollarová 2006] podmínky, které „*at' jsou formulovány jakkoli a je jich více či méně, musejí být pro relativní úspěch integrace aspoň do určité míry splněny všechny*“. Dimenze integrace lze také popsat jako úrovně, na kterých mohou příchozí získávat účast na životě přijímající společnosti. Dimenze jsou podle Bauböcka vhodné ke zkoumání integrace imigrantů. Pro účely této práce budu rozlišovat následující čtyři dimenze: **strukturální, kulturní, interakční a identifikační**.⁴⁸ Tyto skupiny odpovídají typologii úrovní sociální integrace dle Essera a tvoří jádro jak teoretické části práce, tak samotného výzkumu.

STRUKTURÁLNÍ DIMENZE

Umístění jako forma a mechanismus sociální integrace osob či skupin osob do společnosti odpovídá v kontextu integrace strukturální dimenzi. „*Sociální integrace přistěhovalců zahrnuje rovný přístup a participaci na mechanismech a institucích, které jsou v hostitelské společnosti považovány za klíčové*“ [Pořízková, Rákoczyová 2009: 26]. Esser [viz Heckmann 2006] hovoří o procesu „získávání pozice“ ve společnosti, který spojuje s nabytím ekonomického, institucionálního a politického kapitálu.

⁴⁸ Pro srovnání Barša [1999: 231] rozlišuje tři dimenze integrace: kulturní, sociálně-ekonomickou a občansko-politickou.

- **Trh práce**

V rámci strukturální integrace je pozornost směřována především k začlenění v ekonomické oblasti, zejména pak na trh práce. V zemích Evropské unie je zaměstnanost považována za rozhodující faktor integrace přistěhovalců. *„Předpokladem pozitivních účinků pracovního uplatnění na začlenění do společnosti je dosažení určité úrovně kvality práce, například v oblasti mzdové (ochrana před chudobou), pracovních podmínek (včetně pracovní doby, ochrany před propuštěním atd.) a možnosti rozvoje sociálních kontaktů s majoritní společností.“* [Pořízková, Rákoczyová 2009: 26]

V odborné literatuře je věnována pozornost zejména procesům, které indikují problémy spojené se sociální integrací prostřednictvím participace na pracovním trhu. Jedná se například o vyčleňování zahraničních pracovníků do marginálního pracovního postavení na tzv. „sekundárním pracovním trhu“, které se vyznačuje nízkou kvalitou a také vysokým stupněm stigmatizace ze strany domácí populace. Marginalizace na pracovním trhu se projevuje také vytlačení přistěhovalců do postavení drobných podnikatelů a živnostníků [Castles, Miller, srov. Pořízková, Rákoczyová 2009]. Přistěhovalci v řadě evropských zemí vykazují vysokou míru nezaměstnanosti, která je minimálně dvakrát tak vysoká než u státních občanů příslušné země [Joppke 2009].

„Participace na pracovním trhu je spojena se širší ekonomickou participací ve společnosti, která zahrnuje účast na trhu statků a služeb (spotřeba) a na redistribučních procesech.“ [Pořízková, Rákoczyová 2009: 27] Integrovaní politiky zemí EU spojují účast na pracovním trhu zejména s ekonomickou soběstačností přistěhovalců, tedy s jejich příspěvkem pro hostitelskou společnost (daně) a současnou nezávislostí na sociálních dávkách [Joppke 2009].

- **Bydlení**

S výší příjmů a strukturou a výší výdajů souvisí také způsob bydlení. Edgar [viz Pořízková, Rákoczyová 2009: 27] ve své studii o trhu s bydlením v evropských zemích ukazuje, že zde působí ekonomické a sociální mechanismy, které staví přistěhovalce do znevýhodněné pozice. Týká se to však zejména cizinců s nízkým ekonomickým kapitálem a nízkým příjmem. Tito lidé se pak často musí spoléhat na neformální etnické sítě. Ve spojení s integrací se za významný faktor považuje také stupeň prostorové koncentrace imigrantů. Ačkoliv prostorová koncentrace založená na etnickém základě může mít pozitivní vliv na

život přistěhovalců (například v souvislosti s etnickou solidaritou), dopady na sociální integraci jsou obecně považovány spíše za negativní [Asselin et al., viz Pořízková, Rákoczyová 2009: 28]

- **Vzdělávání a kvalifikace**

Pro plnou sociální integraci do společnosti je rovněž významný přístup přistěhovalců ke vzdělávání. Toto se týká zejména vzdělávání přímo souvisejícího s procesem integrace (např. jazykové nebo orientační kurzy), ale také rovného přístupu v dalších oblastech vzdělávání a kvalifikace. Dle Baršy a Baršové [2005: 195] význam školství a vzdělávání sehrává důležitou roli nejenom ve vztahu k trhu práce, ale je také důležitým prvkem z hlediska vytváření občanské identity a loajality k národnímu státu. Představuje také významný mezník v tvorbě sociálních sítí. Prostřednictvím vzdělávání získávají potřebné kompetence ve společnosti také děti přistěhovalců, tzv. druhá generace. Jak již bylo zmíněno, silné vazby na etnicky homogenní prostředí jsou považovány za nevýhodu pro celkovou sociální integraci.

- **Pobytový a občanský status**

Pobytový a občanský status je podstatným faktorem, který ovlivňuje sociální integraci. Pobytový status zahrnuje přechodný a trvalý pobyt. Vzhledem k pobytovému statusu se mění rozsah práv a povinností přistěhovalců, ale ovlivněny jsou i další oblasti (např. pocit sounáležitosti, uznání nebo členství ve skupině). Sociální a ekonomická práva jsou spojena především s trvalým pobytem. Status trvalého pobytu přibližuje ekonomické a sociální postavení cizinců k postavení občanů České republiky. Občanský status je pak v České republice klíčem k politickým právům⁴⁹.

V rámci strukturální dimenze integrace je v České republice kladen důraz zejména na integraci cizinců na trhu práce a jejich ekonomickou soběstačnost. V současné době existuje zásadní rozdíl v přístupu na trh práce mezi občany Evropské unie a cizinci z tzv. třetích zemí.

Občané EU mají volný přístup na trh práce. Občané třetích zemí mohou pracovat na základě pracovního povolení. Trvalý pobyt a s ním spojená sociální a ekonomická práva jim

⁴⁹ V mnoha zemích Evropské unie bylo přiznáno aktivní i pasivní volební právo na komunální úrovni již cizincům s dlouhodobým pobytem [Gabal 2004].

po několika letech pobytu umožňují práci v České republice i bez tohoto povolení. Pobytový status cizinců ze třetích zemí velmi výrazně ovlivňuje možnosti integrace cizinců v jednotlivých dimenzích sociální integrace, a je proto považován za důležitý zdroj sociální a ekonomické stratifikace [Castles, Miller, viz Pořízková, Rákoczyová 2009: 29].

Aktivity zaměřené na podporu integrace cizinců na trhu práce lze rozdělit na projekty úřadu práce a na projekty neziskového sektoru, podporované ze státního rozpočtu nebo financované Evropským sociálním fondem [Pořízková, Rákoczyová 2009: 30]. Tyto projekty jsou zaměřené na zvyšování znalostí a dovedností při hledání práce, resp. na zvyšování či změnu kvalifikace reflektující poptávku na trhu práce. Řadí se sem rovněž i jazykové kurzy.

V souladu s Konceptí integrace cizinců a evropskou legislativou dochází v České republice k rozšiřování sociálních práv na cizince, které jsou implementovány do právního řádu. V posledním desetiletí byl v EU zahájen proces rozšiřování sociálních práv také na občany třetích zemí, kteří jsou dlouhodobě pobývajícími rezidenty. Občanství Evropské unie a trvalý pobyt občanů třetích zemí v České republice jsou výrazným prostředkem k podpoře strukturální integrace cizinců [Pořízková, Rákoczyová 2009: 30].

KULTURNÍ DIMENZE

V kulturní dimenzi probíhá integrace přistěhovalců prostřednictvím procesů, které Esser [viz Heckmann 2006] označuje jako kulturaci. Kulturní dimenze zahrnuje nabývání znalostí a kompetencí, které umožňují porozumění typickým situacím ve společnosti. Jedná se o proces „*kognitivní, behaviorální a postojevé změny*“ přistěhovalců a jejich potomků [Heckmann 2006: 16]. Jinými slovy se jedná o poznání místních hodnot, norem a vzorců chování a určité přizpůsobení se jim [Martikainen, viz Pořízková, Rákoczyová 2009: 30]. Tzv. kulturace ovšem nutně neznamená potlačení kulturních identit ze země původu. Je to zároveň interaktivní proces, který mění jak příchozí, tak i hostitelskou společnost, která se musí naučit přizpůsobit se potřebám migrantů. Úspěšnost integrace tak ovlivňují charakteristiky hostitelské společnosti, jako je například schopnost akceptovat a přijímat nové kulturní prvky, což mimo jiné souvisí také s postoji majority k cizincům a k jejich odlišnostem.

Klíčovým prvkem kulturní integrace je osvojení si jazykových kompetencí majoritní společnosti. Tento aspekt je důležitým předpokladem pro rozvoj sociálních kompetencí, vztahů a dalších oblastí v procesu sociální integrace. Významně se zde projevují institucionální podmínky pro kulturní integraci jako například dostupnost jazykového vzdělávání nebo možnost sdružovat se v rámci různých organizací [Pořízková, Rákoczyová

2009]. V souvislosti s důrazem na tzv. občanskou integraci jsou v řadě zemí zprostředkovávány informace o dané kultuře prostřednictvím integračních nebo orientačních kurzů [Barša, Baršová 2005].

V České republice je v rámci kulturní dimenze kladen klíčový důraz na jazykovou integraci. Dle novely zákona o pobytu cizinců na území ČR je nutné od 1. 1. 2009 k žádosti o povolení k trvalému pobytu doložit **osvědčení o znalosti českého jazyka na úrovni A1**.⁵⁰ V rámci Koncepce integrace cizinců jsou v současné době v jednotlivých krajích zřizována regionální centra⁵¹ na podporu integrace cizinců nabízející cizincům bezplatné kurzy výuky českého jazyka, které cizince žijící v České republice na absolvování zkoušky připravují. Postupně dochází k rozvoji dalších služeb (např. sociálně-právní poradenství, sociokulturní kurzy, volnočasové aktivity, osvětová činnost), které pomáhají orientaci cizinců v České republice.

INTERAKTIVNÍ DIMENZE

Interaktivní integrace znamená především přijetí přistěhovalců do sféry tzv. primárních vztahů a včlenění do primárních sociálních sítí přijímající společnosti [Heckmann 2006]. Indikátory interaktivních vztahů s majoritní společností jsou společenský kontakt, přátelství, partnerství, manželství nebo členství v různých zájmových organizacích. Vztahy s domácí společností mohou mít charakter velmi blízkých, neformálních a intimních vztahů, jejichž typickým příkladem jsou smíšená manželství. Významné jsou však také vztahy méně blízké (přátelé, sousedé, známí). Nutným předpokladem pro interaktivní integraci jsou prvky kulturní integrace, zejména pak jazyk a komunikativní schopnosti.

V této souvislosti bývá upozorňováno, že interaktivní zapojení do etnických sociálních systémů (emocionální podpora, solidarita, ochrana před sociální izolací) může přistěhovalcům pomáhat v úvodní části integračního procesu prostřednictvím sdílení informací a zkušeností (vnitroskupinový sociální kapitál), nicméně časem se může stát překážkou v oblasti budování kontaktů s hostitelskou společností a při získávání jazykových a kulturních kompetencí [Heckmann 2006]. Jednostranný rozvoj silných vnitroskupinových vazeb v rámci tzv.

⁵⁰ „Rozumí známým každodenním výrazům a zcela základním frázím, jejichž cílem je vyhovět konkrétním potřebám, a umí tyto výrazy a fráze používat. Umí představit sebe a ostatní a klást jednoduché otázky týkající se informací osobního rázu, např. o místě, kde žije, o lidech, které zná, a věcech, které vlastní, a na podobné otázky umí odpovídat. Dokáže se jednoduchým způsobem domluvit, mluví-li partner pomalu a jasně a je ochoten mu/jí pomoci.“ [SOZE 2011]

⁵¹ Viz Centra na podporu integrace cizinců. Dostupné online z <http://www.integracnicentra.cz/>.

„etnických enkláv“ či „kolonií“ je překážkou ke komplexní sociální integraci a je spojen s možnými riziky a negativními dopady [tamtéž].

IDENTIFIKAČNÍ DIMENZE

Tato dimenze představuje subjektivní aspekt integrace, která v sobě nese významný psychologický rozměr. Esser [viz Heckmann 2006] v tomto kontextu chápe identifikaci jako postoj, v němž jedinec sebe a společenský útvar vnímá jako jednotku. Identifikace pak vyjadřuje myšlenkový a emocionální pocit sounáležitosti přistěhovalce s hostitelskou společností jako celkem. Příkladem může být národní hrdost nebo „pocit my“ ve vztahu k určité skupině nebo k ostatním členům společnosti [Heckmann 2006]. Subjektivní identifikace a pocit sounáležitosti prostupuje všemi dimenzemi sociální integrace.

Individuální identita nemusí být dána příslušností k jedné skupině, naopak jedinec může souběžně příslušet k řadě sociálních skupin [Sen, viz Pořízková, Rákoczyová 2009]. Součástí identity může být příslušnost ke společnosti v zemi původu i ke společnosti hostitelské. V rámci konceptu transnacionální migrace mohou přistěhovalci udržovat přeshraniční sociální vazby a současně se integrovat do hostitelské společnosti, což může vést k paralelním existencím dvou (nebo více) domovů a dvou (nebo více) identit či k vytvoření „transnacionální identity“ [Szaló 2007].

V procesu sociální integrace dochází k neustálé proměně identity, přičemž původní identita je doplňována novými prvky a transformována s ohledem na rozvíjející se vztahy s hostitelskou společností. Sackmann [viz Pořízková, Rákoczyová 2009] v této souvislosti označuje převládající typ kolektivní identity jednotlivých skupin přistěhovalců za „hybridní“.

Podobně jako u ostatních dimenzí sociální integrace, také identifikace je spojena s probíhajícími procesy na straně majority. Majorita hostitelské společnosti představuje aktéra, který definuje kritéria členství a vymezuje hranice mezi „in-group“ a „out-group“ [Jenkins, viz Pořízková, Rákoczyová 2009].

SHRNUTÍ

Koncept Essera, který je jádrem tohoto výzkumu, odmítá integraci definovanou jako postupné pronikání do majoritní společnosti, kdy jednotlivé fáze integrace odpovídají čtyřem vymezeným dimenzím. Naopak integrace může probíhat paralelně ve více dimenzích najednou. Výše uvedené poukazuje na složitost a komplexnost sociální integrace.

Sociální integrace přistěhovalců odkazuje k začleňování přistěhovalců do stávajících společenských struktur a na stupeň a kvalitu začlenění těchto „nových obyvatel“ do stávajícího systému sociálně-ekonomických, právních a kulturních vztahů. Jak již bylo mnohokrát řečeno, sociální začleňování přistěhovalců však nepředstavuje lineární proces, ale výslednici současného působení mnoha faktorů v různých oblastech sociálního života. Jedná se o **komplexní, multi-úrovňový proces**. To je také důvod, proč integraci a integrační politiku nelze smysluplně analyzovat v obecné rovině a jednoduše ho shrnout.